



education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 11

**SEPEDI LELEME LA GAE (HL)
LEPHEPHE LA PELE (P1)**

NOFEMERE 2007

MEPUTSO: 70

NAKO: 2 DIIRI

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 10.

DITAELO:

1. Lephephe le arotšwe ka diripa tše THARO e lego A, B le C.
2. Araba dipotšišo tša tšona ka moka.
3. Araba dipotšišo go ya ka moo o laelwago ka gona.
4. Itswalanye le dipotšišo pele o ka thoma go di fetola.
5. Tatelano ya dikarabo e swane le ya dipotšišo.
6. Thoma potšišo ye nngwe le ye nngwe letlakaleng le lefsa.
7. Thalela go bontšha mafelelo a dikarabo tša potšišo.
8. Ngwala ka bothakga, o šomiše polelo ya maleba ye e hlwekilego.

KAROLO YA A**TEKATLHAOLOGANYO****POTŠIŠO 1**

- 1.1 Badišiša ditemana tše di latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo tše di di latelago:

Tlhaelelo ya diokobatši tša HIV/Aids

Batho bao ba nago le phetetšo ya HIV/Aids gomme ba diriša diARV ba fa bohlatse bja gore diokobatši tša diARV ruri di a thuša. Motho yo a dirišago diokobatši tše o tloga a kaonafala e le ka nnete. Moimana yo a dirišago diARV lesea la gagwe ga le fetelwe ke twatši ya HIV/AIDS. Bothata bjo bo lego gona nageng ya rena ke gore go sa na le tlhaelelo ye kgolo ya diokobatši tša diARV. Ke mafelo a se makae fela ao a amogelago diokobatši tše, mola diketekete tša batho di sa di hwetše.

Na motho a ka fodišwa le go kaonafatšwa ke go ja merogo fela? E sego gore merogo ye e ka ba le maatla kudu ge e ka thušana le diARV mmogo le go itšhidulla? Ge di le mmogo di katana le go tsošološa mašole a mmele mohlomongwe di ka ba le tema. Le tšona di tla ba le tema ge molwetši a amogetše seemo sa bophelo se a lego go sona.

Mehlang ya lehono batho bao ba fetetšwego ba thušwa ke go tsenela mekgahlo ya dihlopha tša thekgano. Mekgahlo ya mohuta wo e hlomilwe mafelong a mantši. Batho ba kgona go ba maloko ba hwetša thekgo le tlhahlo tša maleba. Le go tseba gore ga se bona ba nnoši bao ba nago le twatši ye. Ba swanetše go tseba gore mogwera wa gago wa go ba le HIV/Aids e sa le mogwera wa gago. Setšhaba se eletšwa le go hlohleletšwa gore motho mang kapa mang a dire diteko tša madi. Go tšea madi ke kgetho ya motho, ebile dipoelo ke sephiri sa gagwe a nnoši. Gantši mafelong a go swana le maakelong motho o išwa go ngaka ya tša monagano pele ba ka mo tšea madi.

Batho bao ba nago le sa bona ba kgona go ithekela diARV. **Bao ba itlhokelago lehu le apara le bona kobo e tee.** Ge nkabe e le gore batho bao ba nago le twatši ye ba diriša diARV ka moka ga bona, ruri palo ya mahu ao a hlolwago ke HIV/Aids e be e tla fokotšega. DiARV di thuša go tsošološa mašole a mmele, gore a be le maatla a kgone go itwela go ditwatši tša mehutahuta.

DIPOTŠIŠO

- 1.1.1 Go direga eng ka moimana yo a dirišago diARV? (1)
- 1.1.2 Mekgahlo ya thekgano e thuša bjang balwetši bao ba fetetšwego. Efa ntlha e tee. (2)
- 1.1.3 Go ya ka kwešišo ya gago tirišo ya sekapolelo sa mothofatšo seo se kotofaditšwego e tšweletša kgopolo efe? (2)
- 1.1.4 Go ya ka wena, ge kabo ya diARV e ka fihlelela batho ka moka go tla ba le diphetogo? Fahlela karabo ya gago. (2)
- 1.1.5 Na o bona e le maleba le maswanedi a gore motho yo a fetetšwego a botše batho ba bangwe ka taba ye? Thekga karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.1.6 Go na le batho bao ba utollago diphiri tša balwetši ka ntle ga tumelelo ya bona le dingaka. O reng ka tiragalo ye? (2)
- 1.1.7 Efa boikgopolelo bja gago mabapi le taba ya gore balwetši ba je merogo ntle le tirišo ya diARV. (1)
- 1.1.8 Ge o be o le Tona ya tša Maphelo o be o tla thuša balwetši ba HIV/Aids bjang? (2)
- 1.1.9 Ke thuto efe yeo temana ye e re rutago yona bophelong? (1)
- [15]**
- 1.2 Bala poledišano ye e latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo tšeo di e latelago:
- Monna wa mošweu: Ke eng seo o lekago go se dira lesogana le, o leka go mmolaya?
- Mosadi wa mošweu: Go mmolaya? Aowa! ke be ke leka fela go mo ruta go bala.
- Monna wa mošweu: Eupša o ka se dire seo, Sofia!
- Mosadi wa mošweu: Go reng? Gobane lesogana le le bohlale?
- Monna wa mošweu: Ke lekgoba, gape go ruta lekgoba go bala ga se fela go tshela molao, eupša ke go se šireletšege. Gape go a iletšwa.
- (Freddie o be a širetše ka moraleng moo a sa bonwego gomme a kwa seo se bolelwago ka yena.)
- Mosadi wa mošweu: (O bonala a tshwenyegile kudu) Go a iletšwa? Eupša

Freddie ke motho, gape Bibebe e re ...

- Monna wa mošweu: (O mo tsena ganong) Se tshwenyege ka gore Bibebe e reng. Tlogela go bolela bjalo ka modiratoka!
- Mosadi wa mošweu: Modiratoka?
- Monna wa mošweu: Ee, bona bao ba itirago ba go loka ka mehla, ba leka go re botša gore morafe wa bathobaso ga o fapane le ye mengwe ya rena. Ba bolela fela matlakala! Freddie ga se motho ka tsela yeo nna le wena re lego ka gona.
- Mosadi wa mošweu: Na o ka bolela bjang ka tsela yeo ka sebopiwa seo se nago le moya le monagano?
- Monna wa mošweu: Eupša, moratiwa, Freddie ga a na bophelo ke mosotho, ebile ke lekgoba.
- Mosadi wa mošweu: Le ge go le bjalo...
- Monna wa mošweu: Theeletša mo Sofia, go bala ga se go lokele mošemane wa mosotho wa go swana le Freddie, gobane go ka tla gwa mo senya, gwa dira gore a ikgalale le go mo nyamiša gore a se thabe ge a na le magagabo. Bjale wena o tla thabišwa ke go bona seo se direga?
- Mosadi wa mošweu: (*O ikwa a gakanegile lebakanyana*) Aowa, eupša ...
- Monna wa mošweu: Selo se segolo se se lokilego lefaseng seo o ka se direlago lekgoba ge o nyaka gore le dule le thabile – ke ge o ka se le rute go bala. A o a kwešiša?
- Freddie : (*Ge mosadi le monna ba širetše moo ba bego ba le gona, Freddie a tšwa moo a bego a khutile gona. O makaditšwe ke se a se kwelego gomme o bolela a nnoši*)
'Mantšu a mong wa ka a tloga a nweletše ka pelong le monaganong wa ka. Bjale ke thoma go kwešiša se sengwe le se sengwe seo e bego e le kgale se nkgakantšha, 'maatla a monna wa mošweu a go dira mothomoso lekgoba'. Go šitiša mosotho go ba kgauswi le dipuku, go se šetše, le gore re be makgoba ka nako tšohle.' Go tloga ka motsotso woo Freddie o ile a kwešiša tsela ya go tloga bokgobeng go ya tokologong. O ile a ikana gore le ge a ka gahlana le mathata goba dithaba tše kgolo gakaakang di eme pele ga gagwe, di ka se mo šitiše, le ge a ka swanela ke go loba bophelo bja gagwe,
'o be a swanetše ke go bala'!

[E fetoletšwe le go amantšhwa go tšwa go: Escape to Freedom ka Ossie Davis]

DIPOTŠIŠO

- 1.2.1 Ke ka lebaka la eng monna wa mošweu a sa nyake ge Freddie a ithuta go bala? (2)
- 1.2.2 Na ke therešo gore lekgoba le dula le thabile ge le sa tsebe go bala? (2)
- 1.2.3 Poledišano ye e tšweletša phapano ya dimelo magareng a monna le mosadi wa gagwe. Laetša phapano yeo ka botlalo. (2)
- 1.2.4 Go ya ka kgopolo ya gago, ke ka lebaka la eng mongwadi a sa bitše monna wa mošweu ka leina, mola bakgathatema ba bangwe a ba file maina? (2)
- 1.2.5 Ge o ka fiwa sebaka sa go bolela le batho ba mohuta wa monna yo wa mošweu, o ka ba eletša bjang? (2)
- 1.2.6 Na mongwadi o šupa eng ge a re 'Freddie o kwešiša tsela ya go tloga bokgobeng go ya tokologong' (2)
- 1.2.7 Ke dikgato dife tšeo kgoro ya thuto e di tšerego go thuša batho ba go swana le Freddie. Efa e tee. (1)
- 1.2.8 Na Freddie o ile a ikemišetša go tšea magato afe ka morago ga seo a se lemogilego ka maitshwaro a monna wa mošweu? (2)

[15]

KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B**KAKARETŠO****POTŠIŠO 2**

- 2.1 Akaretša temana ye e latelago ka mantšu a gago. Ngwala ka tsela ya dintlha. Kakaretšo e se fete mantšu a 80-90.

'Lehono ke bolela mo mahlong a mosadi wa gagwe pele ga gago, Mokone, gore ge Masellane a ka se tlogele go bjala lebake, o tlo be a gana go ba motho, o tlo itšheletša ka lebitleng leo a šetšego a le epile, ka gore ge e le go epa gona o šetše a le epile, o ka gare ga lona ge re bolela gona bjale. O be a re ga a na taba se a se lebeletšego ke tšhelete ya go fepa le go ruta bana ba gagwe, gomme o ka mmotšiša mokgomana, gore go bjang baneng ba gagwe lehono? Ba fetogile baji ba bagolo ba lona, gomme bjalo ka ge le sentše bana ba ba bangwe le ba gagwe lehono le ba sentše, go ela ditete fela. Go feta moo, ditšhelete tšela tša lona a bego a ikgantšha ka tšona di mo diretše eng? Lefeela! Dithaka tša gagwe di thomile go ja ka ye e bego e dirwa ke tatagwe ka lona lebake, gomme ba feleletša ka ya gagwe. A re ke romela ngwana sekolong, le gona moo lebake la mo šala morago, la mo senyetša, tšhelete yeo ya be e wetše ka bodibeng, gomme le ge mosadi a se a tšwe a mmotšša, le yeo a bego a re o e phuthile, a e beile ka gae, morwae yoo wa seebaeba o itše a re ke kgoga ona mohlare woo wa bona, mollo wa swara mapayana, gomme ngwako wa swa thokgethokge'.

[*E tsopotšwe go tšwa go: Mošwang wa Matuba: 113- 114*]

KAROLO YA B:

10

KAROLO YA C**THUTAPOLELO LE TIRIŠO****POLELO LE TIRIŠO****POTŠIŠO 3****SABC: E KAONAFATŠA
THUTO YA GAGO**

Tšea sebaka ke seo moithuti. Ba ga SABC ba go mema go dira kgopelo ya go ithuta ka BASARI ge e ba o ikemišeditše go tšweletša dithuto tša gago pele sekolong sa THEKNIKONE ngwageng wo o tlogo:

Kgopelo ya gago e fihle go bona pele ga la di 20 Nofemere 2007 gomme e ka romelwa atreseng ye:

**SABC
P. O BOX 236
AUCKLAND PARK
2006**

Gopola: kolobe ya morago mampša a e gobela!!!

**LEKALA LA SABC
THUTO KE BOKAMOSO BJA GAGO!!!**

- 3.1 Ke ka lebaka la eng hlogo ya papatšo e ngwadilwe ka fonte ye kgolo mola 'E kaonafatša thuto ya gago' e ngwadilwe ka fonte ye nnyane? (2)
- 3.2 Mohola wa papatšo ye ke ofe? (1)
- 3.3 Hlaloša gore ke ka lebaka la eng mmapatši a dirišitše seema se: 'kolobe ya morago mampša a e gobela'. (2)
- 3.4 Tsopola leadingwa la sethekniki leo le dirišitšwego mo papatšong ye. (1)
- 3.5 Efa mohola wa tirišo ya leswao la makalo leo le dirišitšwego mo papatšong. (2)
- 3.6 Tsopola moano wa papatšo ye. (2)
- [10]**

POTŠIŠO 4

4.1 Bala potšišotherišano ye e latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

Hlogo ya sekolo: Ke ka lebaka la eng o dirile dikgopelo tša mošomo wo mola o na le mošomo wa gago?

Ranku: Ke nyaka tšhelete ye ntši, e bile kua mošomong wa ka ba re re šome diiri tše šupa ka letšatši. Nna ke nyaka go šoma diiri tše tlhano fela gore ke ye go rekišarekiša.

Hlogo ya sekolo: Motho yo a nyakago tšhelete fela ga a na maikemišetšo. Wena o reng?

Ranku: (*Sellathekeng se a lla, o a se araba*)

Hlogo ya sekolo: Morena Ranku, Morena Ranku!

Ranku: Sorry, monna wa gešo. O ka tšwelapele.

Hlogo ya sekolo: Ke mokgwa ofe wo o tlilego go o diriša go kaonafatša dipoelo tša lekala la gago?

Ranku: Bjalo ka Hlogo ya lekala, ke tla eta barutiši pele ka ba laola.

Hlogo ya sekolo: Na o tlile go thuša barutiši ba lekala la gago bjang mabapi le Kharikhulamo ya setšhaba?

Ranku: Ga ke tsebe selo ka Kharikhulamo yeo, fela ke ikemišeditše go ithuta.

4.1.1 Retšistara ye e dirišitšwego mo ke ya mohuta ofe? (2)

4.1.2 Ntšha lekopanyi leo le dirišitšwego go laetša lebaka, o be o bolele gore ke ka lebaka la eng o re ke lekopanyi. (2)

4.1.3 Tsopola mahlathi a felo a mabedi gomme o laetše phapano ya ona. (2)

4.1.4 Ntšha lentšu leo e lego leadingwa, le leo e lego neolotšisimi, o be o fe lebaka go le lengwe le le lengwe. (4)

[10]

POTŠIŠO 5

5.1 Itswalenyhe le temana ye e latelago gomme o arabe dipotšišo mabapi le yona.

Pheladi o **ikgantšha** ka **bana** ba **gagwe**; o tla kwa a re, 'Le a phuphusela leeba le kgahla morei wa lona'. O tla e bona thaka e tshese ge letšatši le dikela, go aperwe dipokathe, yo a e hlokago o dira maano a gore a e hwetše. Makgarebe a theeletša bommagobona ge ba re, 'kgarebe ya ka, e tla o hlatswe dibjana ke tla go fa tšhelete ya go dira moriri'.

- 5.1.1 Efa maina a diripa tša polelo tšeo di kotofaditšwego o be o laetše kamano goba tswalano ya tšona go ya ka tsela yeo di dirišitšwego mo temaneng ye. (4)
- 5.1.2 Efa nyenyefatšo ya kgarebe, gomme o tšweletše lebaka la tirišo ya nyenyefatšo yeo bjalo ka ge e tšwelela mo temaneng ye. (2)
- 5.1.3 Tsopola Honorifiki mo temaneng o be o laetše gore e phetha tiro efe? (2)
- 5.1.4 Na o kwešiša eng ka tirišo ya seema seo se thaletšwego mo temaneng mabapi le ditiro tša bana? (2)

[10]

KAROLO YA C: 30

PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 70